

Herakleitos (Stanford Felsefe Ansiklopedisi)

M.Ö. 500 yıllarında faal olan Ephesoslu (Şimdiki Kuşadası, Türkiye yakınları) Yunan filozof Herakleitos, anlaşılmaz-gizil anlamı bir dilde ifade ettiği kendine has teorisini öne sürmüştür. En çok, şeylerin sürekli değişimi (evrensel akış), karşıt şeylerin birbirleriyle örtüşmesi (karşıtların birliği) ve evrenin temel malzemesinin ateş olduğu doktrinleriyle bilinir. Bu doktrinlerin kesin yorumları tartışmalıdır, çoğu zaman bu teoriden çıkarılan yani Herakleitos'un anladığı şekliyle dünyada, çelişkili önermelerin doğru olması gerektiği sonucu gibi.

1. Yaşamı ve Çalışmaları

Herakleitos'un yaşamı hakkında çok az şey biliniyor. Elimizde olan kaynakların çoğu, onun yazılarından çıkarıldığı kadarıyla bilinen karakterinin tasvir edilmesi amacıyla öne sürülen anlatılardan oluşur. (Diogenes Laertius 9.1–17). İyonya'nın önemli bir şehri olan Ephesos, Anadolu'da Yunan yerleşim bölgesiydi. Fakat onun (Herakleitos) hayatı boyunca Pers egemenliğine maruz kaldı. Bir rivayete göre, sonradan hakkından vazgeçip kardeşine bıraktığı İyonyalıların onursal unvanını ve kral makamını almıştı. Onun kendi siyasi yorumlarından hareketle, demokrasiye karşı aristokrat hükümeti yeğlediği kabul edilir.

Herakleitos'un yaşadığı şehir daha sonra ilk filozoflar olarak kabul edilen düşünürlerin yaşadığı Miletos'a yakındır; ancak bu Miletoslu düşünürlerden (Thales, Anaksimandros, Anaksimenes) herhangi biriyle tanıştığına veya onlardan ders aldığına hatta hayatı boyunca seyahat edip etmediğine dair bir bilgi yoktur.

Tek bir kitap yazdığı (papirüs rulosu halinde) ve onu Ephesos'taki Artemis Tapınağı'na bıraktığı söylenir. Herakleitos zamanında herhangi bir kütüphane olduğuna dair bir bilginiz olmadığından ve o zamanlarda tapınaklar genelde para ve diğer değerli eşyalara depo olarak hizmet ettiğinden bu durum akla oldukça yatkındır. Herakleitos'un kitabının yapısı tartışmalıdır. Nispeten tutarlı ve art arda gelen argümanlardan oluşmuş olabileceği gibi diğer yandan bize ulaşan çok sayıda (yüzün üzerinde) fragman, muhtemelen bütünü oldukça büyük bir kısmını oluştursa da birbirlerine kolayca bağlantı kurulamaz durumdadırlar. Bundan dolayı diyebiliriz ki, kitabın devamlı anlatımlardan çok, sözler ve epigramlardan oluşması mümkün hatta kuvvetle muhtemeldir. O halde kitaba bu anlatılan biçim ile bakılırsa, Miletosluların kosmolojik incelemelerinden çok, *yedi bilgeye** atfedildiği gibi bir söylevler toplaması gibi görünebilirdi.

Kitabından haberi olan Teophrastus, kitabın sadece yarım kalmış, yazarın melankolisine atfettiği bir tür karmaşıklık olarak görüldüğünü söyler. Diogenes Laertius, eserin biri kosmoloji, biri siyaset (ve etik), biri de teoloji olmak üzere üç bölüme ayrıldığını (bunun kimin tarafından yapıldığını söylemeden) bildirir.

* *Thales, Solon, Khilon, Bias, Kleobulos, Pittakos, Periandros*

Tüm bu konular Herakleitos'un günümüze ulaşan fragmanlarında işlenir, fakat Herakleitos bilim, insan ilişkileri ve teoloji arasında derin bağlantılar gördüğünden, eserin işlenen bu konular arasında hangi sınırları çizmiş olabileceğini görmek genellikle zordur.

Diğer erken dönem filozoflarından farklı olarak Herakleitos, genellikle (kısmen anakronistik şekilde) eskilere doğru atılan sonraki öğrencilerden, birkaç okul ve hareketten bağımsız olarak görülür ve kendisi de kendi kendini eğittiğini ima eder (B101). Eski ve modern yorumcular tarafından maddeci bir monist veya süreç (akış) filozofu olarak çeşitli biçimlerde ele alınmıştır; bilimsel bir kosmolog, bir metafizikçi veya esasen dini bir düşünür; bir ampirist, bir rasyonalist veya bir mistik; geleneksel bir düşünür veya devrimci; bir mantık geliştiricisi veya çelişmezlik yasağını reddeden biri; ilk sahici filozof ya da anti-entelektüel bir *obscurantist**. Ephesos'un bilgesinin tartışmalı kalacağından ve yorumlanmasının zor olmaya devam edeceğinden şüphe yok, ancak *scholars*** , onun çalışmalarını anlamak ve kavramak konusunda önemli ilerlemeler gerçekleştirmişlerdir.

2. Yöntem

Herakleitos, kendi zamanına ait düşünce kalıbından çıkmak için her türlü çabayı göstermiştir fakat bununla birlikte kendisinden önce gelenlerin düşünüş ve dillerinden çeşitli şekillerde etkilenmiştir. Epik ozanlar Homeros ve Hesiodos, ozan ve filozof Ksenophanes, tarihçi ve antikacı Hekataios, dini guru Pythagoras, *Priene*'li*** Bilge Bias, ozan Arkhilokhos, ve Miletoslu filozoflar gibi kişiler dahil olmak üzere, bu filozofların çoğunu açıkça veya dolaylı olarak eleştirmiş ve kendi yolundan sapmıştır. *Polumathiê*, veya bilgi toplamayı " anlamayı öğretmediği" gerekçesiyle reddetti (B40). Epik şairlere aptal muamelesi yaptı ve Pythagoras'ı bir sahtekar olarak adlandırdı.

Herakleitos, fragmanlarında Miletosluları bariz bir şekilde eleştirmez. Eski filozoflar arasında en ileri düşünceli kimseler olarak onları gördüğü de olasıdır. Thales'i takdir ettiği söylenebilir (B38); Anaksimandros'u dünyadaki haksızlıkların rolüne yeterince değer vermediği gerekçesiyle üstü kapalı olarak eleştirir (B80). Herakleitos'un görüşleri, Miletosluların ilkelerine yönelik yapılan eleştirilerin somutlaşması çerçevesinde görülebilir, tabii eleştirilerle birlikte yaptığı düzeltmeler de aslında Miletosluların temeli üzerine kurulmuştur.

Herakleitos'un, ondan önceki felsefeden ayrıldığı en temel konu, insan ilişkilerine yaptığı vurguda yatmaktadır. Kendinden öncekilerin fiziki ve kosmolojik teorilerini devam ettirirken, odağını kosmik alandan, insani alana kaydırır.

* "*obscurantist*" "*gerici*" veya "*bilmesinlerci*" kelime karşılıklarıyla sözlükte yerini bulur. Bu kelimenin geçtiği cümlede, Herakleitos'un yazılarının niteliğini (kapalı anlam) göz önünde bulundurarak, bilgisini açıkça ortaya koymama veya bilginin açıkça anlaşılmasına karşı olma tutumu olarak anlamak yerinde olabilir.

** "*scholars*" kelimesini cümlede de aktıktan dolayı, bilgin, bilim adamı, okumuş kişi, öğrenci gibi anlamlardan yalnızca uygun düşen biriyle değil; bilgi yolunda iş yapan her kimseyi anlayarak okumak daha yerinde olacaktır. Ç.N.

*** "*Priene*" günümüzde Aydın'da bulunan Antik Yunan şehridir. Bias, bu şehirde yöneticilik de yapmıştır.

İnsanlıktan hoşlanmıyor gibi görünmeseydi onu ilk hümanist olarak düşünebilirdik. Çoğu insanın, teorisini anlayamayacak kadar ahmak olduğunu başından beri net bir şekilde ortaya koyar. En çok, felsefenin insana ilişkin yönleriyle ilgileniyorsa da yalnızca seçkin okuyucuların onun öğretilerinden yararlanabileceğini düşünen Platon gibi seçkinciliği destekler. Ve belki de bundan dolayı, Platon gibi, felsefi ilkelerini doğrudan öğretmez; onları yazar ile okur arasında mesafe koyacak bir biçimde ifade eder. Kendisini bir felsefe yazarı olarak değil; bağımsız bir gerçeğin konuşmacısı olarak gördüğü anlaşılıyor:

Bana değil ama Logos'a (Söz) kulak vermekle, her şeyin bir olduğunu kabul etmek bilgece olur. (B50)

Herakleitos, verilen mesajın kendi buluşu, uydurması olmadığını, dünyanın kendisinin nasıl olduğuna dikkatini veren herkesin ulaşabileceği ebedi bir gerçeklik olduğunu vurgular. " bu söz evrensel olsa da" diye uyarıyor, "çoğu kimse kendilerine özgü bir anlayışı varmışçasına yaşıyor" (B2). Söz (izahat, mesaj), Herakleitos'un öğretisinden ayrı olarak vardır, fakat o, bunu kitesine ulaştırmaya çalışır.

İnsanın körlüğü, Herakleitos'un üzerinde durduğu konulardan biridir. Bunu kitabının başlangıcında şöyle bildiriyor:

Daimi olan varlığıyla Söz'ü (logos) insanlar, onu duymadan önce ve onu duyduktan sonra da kendi anlayışlarının kıt olduğunu kanıtlamış olurlar. Her şey bu Söz'e göre olup bittiği halde, her şeyi doğasına göre ayırt edip, bunun nasıl olduğunu bildirip açıklığa kavuşturduğum halde, bunlarla karşılaştıkları zaman sanki karşılaşmamışlar gibi, deneyimlerini deneyimlememişler gibi davranıyorlar. Uykudayken ne yaptığını unutan insanlar gibi, bu kişiler de uyanırken ne yaptıklarının farkında olmuyorlar. (B1)

Okurlarını, çoğunun söylenenleri anlamayacağını belirtip uyararak başlar. Miletosluların savına benzer olarak "her şeyi doğasına göre ayırt etmeyi ve nasıl olduklarını göstermeyi" vaat eder. Gerçi uykuda olanlar gibi okuyucular da etraflarındaki dünyayı anlayamayacaklardır. Buradan anlaşıldığı üzere, Herakleitos'un, kitabında söyleyecek bazı şeyleri var fakat insanın içinde bulunduğu vaziyet hakkında söyleyeceği daha da çok şeyi var.

Herakleitos'un düşüncelerini iletme biçimi, en az iletildiği mesajların kendisi kadar önemlidir. Aristoteles, yukarıda alıntılanan B1'in ilk cümlesinde* "daimi" kelimesinin tesirinin açık olmadığını fark etti. Cümlede bulunan iki öğeden, "varlığı" ve "kanıtlamış", hangisine gönderme yapıyor (Retorik 1407b11-18)? O, belirsizliği Herakleitos'un aktarımında bir zayıflık olarak gördü ancak Herakleitos'un diline bakarsak eğer sözdizimsel belirsizliğin bir rastlantıdan bir hatadan daha fazlası olduğunu görürüz: aslında bu yaygın teknik, sözlerini zenginleştirmek ve şiirde olduğu gibi eşsiz bir sözsel karmaşa ile söylediklerini aşılacak için kullandığı bir şeydir. Charles Kahn (1979: 89), Herakleitos üslubunun iki genel niteliğini, dilsel yoğunluğu ve tınlamayı/yankılanmayı tanımlar. İlki, çoklu anlamı tek bir kelime veya ifadeye sığdırma becerisi, ikincisi ise bir ifadeyi diğer bir ifadeyi anımsatabilecek biçimde kullanabilme becerisidir.

*,,B1'in ilk cümlesi daha derli toplu, daha kolay anlaşılır bir biçimde çevrilmişti fakat Aristoteles'in düşüncesinin bahsedildiği kısımla daha çok örtüştürebilmek adına, Herakleitosvari bir kapalı anlatım temel alınarak - en azından denenerek - yeniden çevrildi. Ç.N

Basit bir örnek verecek olursak:

Moroi mezones mezonas moiras lanchanousi.

Büyük ölümler, büyük payları elde ederler. (B25)

Herakleitos, ölüm ve ödül arasında bağlantı kurmak adına aliterasyon (arka arkaya -m ile başlayan dört kelime) ve kelime sırasının düzeni (abba kalıbı) kullanır. Sonra gelen, önce gelenin yansıması, aynısı olarak görünür. Bu şekilde ses ve anlam olarak birbirleriyle kaynaşırlar. Üç kelimeden oluşan başka bir fragmana bakalım:

êthos anthrôpôi daimôn.

İnsanın karakteri, onun koruyucu maneviyatıdır. (B119)

Geleneksel olarak iyi veya kötü bir koruyucu maneviyata, ruha sahip olmak, kişinin "şansını" oluşturur. Kişi, ilahi olanın insafına kalmıştır - eudaimôn veya dusdaimôn – bahtı açık veya zavallı durumdadır. Fakat Herakleitos bağlantının ortasına "insan"ı koyarak kişinin şansını, kişinin karakterinin işlevine ve etik duruşuna bağlamıştır.

Sonuç olarak, Herakleitos sözlerini içgörülerde keşfedilecek bilmeceler gibi çözülecek anlam katmanları ve karmaşıklıklarla doldurmuştur. Giriş bölümünün ikinci cümlesinde (B1) ima ettiği üzere *logos*, yalnızca anlaşılacak için değil deneyimlenmek için de vardır ve sadece onu (*logos*) en zengin ve en iyi şekilde deneyimleyenler, onun sözünü kavrayacaklardır.

3. Felsefi İlkeler

Herakleitos'un sözleri dolaylı olarak dünyayla somut karşılaşmalara gönderme yapmaya yönelikse de, dünyaya hükmeden bazı soyut ilkelere bağlı kalır. Daha Antik Çağ döneminde karşıtların çatışmasını, akış öğretisini ve ateşin şeylerin kaynağı ve doğası olduğu savunmasıyla tanınmıştı. Platon, erken dönem okumalar sağlayarak Herakleitos üzerine yorumlar yaptı, bunu geçici olarak Aristoteles izledi ve günümüze kadar yaygınlaştı (Barnes - 1982, ch. 4 - tarafından bilene şekillendirildi ve etkili bir şekilde savunuldu). Barnes'ın versiyonuna göre Herakleitos, maddeci monist olarak her şeyin ateşin farklı görünüşleri olduğuna inanıyordu. Her şey akış ("her zaman *belli* bir saygı, yol ile" 69) içerisindedir, ki bu, karşıtların çatışmasını gerektirir ("her karşıt çiftinin bir yerde eş-varsayımsallaştırıldığı ve her nesnenin en az bir karşıt çiftini denkleştirdiği" görüşü olarak yorumlanır). Bu şekilde yorumlanan bir karşıtların çatışması, Herakleitos'un kaçınmayacağı çelişkileri beraberinde getirir. Bu çerçeveden bakıldığında Herakleitos, önceki maddi monizm teorisinden, akış ve karşıtların çatışmasını destekleme eğiliminde olan ampirik gözlemlerin tesirindedir diyebiliriz. Barnes, mantığın gelişiminden önceki bir zamanda, Herakleitos'un mantığın ilkelerini ihlal ettiği ve bilgiyi imkansız hale getirdiği sonucuna varır.

Görüldüğü gibi bu okuma Herakleitos için pek de şefkatli bir yaklaşım içerisinde değildir. Üstelik onu sorgulamak için sebepler vardır. İlk olarak, Herakleitos'un bazı görüşleri materyalist monizm ile bağdaşmaz (daha sonra tartışılacaktır), bu nedenle teorilerinin arka planı yeniden düşünülmelidir. İkinci ve üçüncü olarak ise Herakleitos'un akış teorisinin ve

karşıtların birliği görüşünün bu okumayla kendisine atfedilenden daha zayıf olduğuna dair kanıtlar vardır.

3.1 Akış

Barnes, Platon üzerinden yaptığı okumayı yine Platon'un kendi ifadesine dayandırır:

İnanıyorum ki Herakleitos, her şeyin devinim halinde olduğunu ve hiçbir şeyin kalıcı olmadığını söyleyerek var olanları bir nehrin akışına benzetip aynı nehre iki kez girilmez, diyor. (Platon, Kratylos, 402a = A6)

Yerleşmiş metod, mümkünse Herakleitos'un kendi sözlerine bakarak Platon'un yorumunu doğrulamaya çalışmaktır. Öne sürülen üç "nehir fragmanı" vardır:

potamoisi toisin autoisin embainousin hetera kai hetera hudata epirrei.

Aynı ırmaklara girenlerin üstünden başka başka sular akar. (B12)

potamois tois autois ...

Aynı ırmaklara adım atıp gireriz, adım atmamız ve girmeyiz, biz biziz ve biz biz değiliz, yaparız ve yapmayız. (B49a)

potamôi ... tôi autôi ...

Herakleitos'a göre aynı ırmağa iki kez girmenin veya aynı ölümlüye iki kez temas etmenin imkanı yoktur. (B91)

Bunlardan yalnızca ilki Herakleitos'un sözlerinde görülen dilsel yoğunluğa sahiptir. İkincisi, B12 ile aynı üç kelimeyle başlar, fakat Attika Grekçesi ile, İon diliyle değil. Ayrıca ikinci cümlenin birinciyle dilbilgisi bakımından bir bağlantısı yoktur. Üçüncüsü, açıkça kitaplardan ziyade hafızadan alıntı yapmasıyla ünlü bir yazarın tefsiridir. Hatta Yunanca 'nehir' kelimesiyle başlıyor ama tekil olarak. Gramerdeki çekim tarzlarının ve ifade tekrarlarının Herakleitos'un üslubunun bir parçası olduğuna (Empedokles'te olduğu gibi) dair bir belirti yoktur. 'Nehir(ler)' kelimesiyle başlamak, alışlagelmiş Yunan nesir tarzına aykırıdır ve tüm kaynakların, kendini tekrar etmeyen Herakleitos'u, taklit etmeye çalıştığı akla yatkın varsayımı üzerine eşsiz, biricik olan nehir fragmanına yönlendiriliriz, Herakleitos'un kitabından tek gerçek alıntıya. Bu, Kirk (1954) ve Marcovich'in (1967) Reinhardt'a (1916) kadar geriye giden bir yorumlamaya dayanarak vardıkları sonuçtur. B12'nin hakiki olduğu, Herakleitosçu fragmanlarla paylaştığı özellikler öne sürülerek belirtilmektedir: sözdizimsel belirsizlik (*toisin autoisin* "aynı" [yönelme halinde] 'nehirler' ['aynı nehirler'] ya da ["aynı insanlar"], önce veya sonra "girenler") ile yorumlanabilir. Chiasmus*, ses renklendirmesi (ilk cümle, ses bağı ve ışıklık ses-ünlü) ile akan suyun sesini yaratır), kafiye ve aliterasyon.[2]

* Chiasmus, Yunan harfi olan "X" (chi)'den meydana gelmiştir. Türkçe'de "düzensiz leff ü neşr" olarak bilinir. Bu tarz cümlelerin bölümleri, aynı sözcükleri karşılayacak şekildedir.

B12 fragmanının hakiki olduğu kabul edilirse sözü edilen fragman, öne sürülen diğer iki fragmanı geçersiz kılma eğiliminde olur. Fragmandaki asıl teorik bağlantı, "aynı ırmaklar" ve "başka sular" arasında görülür. B12, diğer bahsedilenlerin yanı sıra karşıtların çatışmasının bir ifadesidir ancak nehirleri, *aynı* olarak belirler. Bu ifade yüzeysel bakıldığında oluşacak olan görünüşte çelişkilidir fakat aslında bunu tutarsız veya hatalı olarak görmek için bir neden yoktur. Oldukça dayanaklı bir mantık etrafında şekillenir: Bir su kütesine, devinim halindeki sulardan meydana geldiğinden dolayı açıkça nehir diyoruz; eğer sular akmayı bırakıp durulsaydı artık bir nehir olmaz, göl ya da bir nehir yatağı olurdu. O halde bir nehrin, içerdiği şeyi değiştirerek kendini sürdürmeye devam eden dikkate değer bir varoluşu vardır (bkz. Hume Treatise 1.4.6, s. 258 Selby-Bigge). Herakleitos, gündelik deneyimlerden çarpıcı bir içgörü elde eder. Ayrıca birinci maddedeki belirsizlikle başka bir okuma sağlar: aynı ırmaklara girenlerin üstünden başka başka sular akar. Bu okumayla, değişim içerisinde olan suya rağmen aynı kalan insandır, akış halinde olan bir çevreyle karşılaşmak, özneyi aynı olarak algılamaya yardımcı olur düşüncesiyle örtüşen bir düşüncedir bu. (Bkz. Kahn 1979.) B49a, bunun aksine kişinin aynı nehirlerle girebileceği iddiasıyla çelişir (ve aynı zamanda bu iddiayı ileri sürer) ve B91[a], Kratylos'taki Platon gibi kişinin iki kez girebileceğini reddeder. Yine de ırmaklar aynı kalırsa kişi, iki kez adım atabilir, kuşkusuz aynı sulara değil, aynı ırmaklara. Bu nedenle, diğer iddia edilen fragmanlar, onaylanabilir bir şekilde hakiki fragmanla uyumsuzdur.

Marcovich (1967), B12'nin yanlış okunmasının A6 ve B91[a]'da olduğu gibi somutlaşan bir yoruma nasıl yol açabileceğini göstermeyi başardı. Herakleitos'un geç takipçilerinden Kratylos'un düzensiz bir okuma sağladığını ve ardından aynı nehre bir kez bile girilemeyeceğine dair ünlü cevabını eklediğini görmek mümkündür (her ne kadar okuma daha önce Hippias'a kadar geri gidebilse de: Mansfeld 1990: 43–55). Kratylos'un derslerini duyduğu iddia edildiğinden Platon, okumasını Kratylos'un eleştirisinden almış olabilir, diyebiliriz.

Bahsedilen yorumlama doğruysa, *bir nehir fragmanı* olan B12'nin mesajı, her şeyin iki kez karşılaşamayacağımız şekilde değiştiği değil, çok daha incelikli, güç algılanan ve derin bir şey olduğudur. Bazı şeylerin yalnızca değişerek aynı kalmasıdır. Bir çeşit uzun ömürlü/sürekli maddi gerçeklik, onu oluşturan maddesindeki sürekli devir/devinim sayesinde mevcuttur. Buradaki sabitlik ve değişim karşıt değil, ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. İnsan vücudu, tam olarak aynı şekilde, sürekli metabolizma sayesinde yaşayan ve devam eden olarak anlaşılabilir - örneğin Aristoteles'in daha sonra anladığı gibi. Bu okumada Herakleitos, akışa inanır, ancak sabitliği yok ederek değil; daha ziyade, paradoksal olarak gerekli bir sabitlik koşuludur, en azından bazı durumlarda (ve tartışılır olarak hepsinde). Genel olarak, en azından bazı örnek niteliği taşıyan durumlarda, yüksek düzey yapılar, düşük düzeyli malzeme akışına eklenir, o şekilde meydana gelebilir. Platoncu okumanın savunucuları hala olsa da (e.g. Tarán 1999), artık scholars* tarafından savunulan tek Herakleitos okuması değildir.

* 2.Yöntem bölümündeki dipnotta, *scholars* kelimesinin çeviri metine neden orijinal halinde eklendiği belirtilmişti.

3.2 Karşıtların Birliği

Herakleitos'un akış öğretisi, karşıtların birliğinin özel bir durumudur ve zaman içinde şeylerin aynı olduğuna ve aynı olmadığına işaret eder. Birbirine bağlı, fakat özdeş olmayan iki temel karşıtlığı tasvir eder. Herakleitos bazı zamanlar, şeylerin nasıl zıt niteliklere sahip olduğunu açıklar:

Deniz, en saf ve en kirli sudur: balıklar için içilebilir ve sağlık verici, insan için ise içilemez ve zarar verici. (B61)

Barnes, Herakleitos'un, karşıtların evrensel olarak bağlantısı öğretisini, yanıltıcı bir şekilde niteleyicileri (örneğin: "balık için", "insan için" gibi) bırakarak elde ettiğini düşünüyor. Ancak B61, onların farkında olduğunu gösterir ve bizler, onun, örtük bir şekilde olsa da, onları dile getirmese de anladığımızı söyleyebiliriz.

Derlenenler, bağlantılar, tam olanlar ve tam olmayanlar; bir araya getirilenler ve ayrı kalanlar; birlikte uyum içerisinde söylenenler ve çatışma içerisinde ayrı söylenenler; her şeyden bir ve "bir"den her şey. (B10)

Herakleitos bunları söylerken kendisiyle çelişkiye düşmüş olmaz. Söylediği şeylerin doğru olduğuna dair, oldukça iyi bağlamlar bulunur. Kişi, bir koleksiyonu, derlenenleri, bağlanmış olanları parça parça ayırabilir ve parça parça duran bölümleri, tam bir bütün haline sokabilir.

Herakleitos, karşıtların nasıl bağlantı içerisinde olduğunu açıklıyor:

Yaşayan ve ölü, uyanık ve uykuda olan, genç ve yaşlı aynı şeylerdir. Bunlar sırayla, diğerinin etrafında değişip hareket ederken, etrafında değişip hareket edinilen şey ise sonrasında aynı şeyi yapar. (B88)

Karşı nitelikler, bizlerde "aynı şeyler" olarak vardır. Fakat birinin, diğerine dönüşmesinden dolayı, aynı şeydirler. Uykudayızdır ve uyanırız; uyanıktır ve uykuya dalarız. Böylece uyku ve uyanıklık, ikisi de bizde bulunur ancak ne aynı anda ne de aynı anlam bakımından. Nitekim, uyku ve uyanıklık aynı/özdeş olsalardı, ikinci cümlenin gerektirdiği türden bir değişiklik olmazdı. Karşıtlar, oluşturdukları bir bağlantılar sistemi içerisinde, aynı şeydirler: Yaşayan-ölü, uyanık-uyuyan, genç-yaşlı. Bunlar, karşıt olan mahiyetlerine aynı anda değil; farklı zamanlarda sahiptirler.

Genel olarak, Herakleitos'ta gördüğümüz şey, karşıtların bir özdeşliğe dönüşmesi değil, yaşamdaki ve dünyadaki karşıtlıkların birbirine bağlılığını ortaya koyan ustaca bir analizdir. Ona mantık hatası yüklemek gerekli bir şey değildir. Görüyoruz ki zıtlıklar bir gerçekliktir ve aralarındaki bağlantılar da gerçekliktir, ancak karşılıklı olarak bağıntılı zıtlıklar birbiriyle özdeş değildir.

3.3 Ontoloji

Aristoteles'ten bu yana Herakleitos'un ontolojisine ilişkin standart görüş, onun ateşin nihai gerçeklik olduğunu savunan maddeci bir monist olduğudur; her şey sadece ateşin tezahürleridir. Aristoteles'e göre Miletoslular genel olarak diğer nihai madde türlerini savunan maddeci monistlerdi: Thales su, Anaksimandros hudutsuz, Anaksimenes hava olduğunu söylemiştir (Metafizik 983b6-984a8). Yani Herakleitos'un teorisi, bahsedilen görüşün yalnızca başka bir halidir. Halihazırda Aristoteles'in Miletosluları anlayışıyla ilgili problemler vardı: Aristoteles, Thales'in görüşü hakkındaki yazılı bulgulardan yoksundu ve neredeyse herhangi bir şey olmadan, yeniden yapılandırıyor; zaman zaman Anaksimandros'u, *sonsuzu* niteliklerin karışımını kendisinde barındıran olarak düşünen Anaksagoras'ta olduğu gibi bir pluralist olarak ele alıyordu: Anaksimandros en çok, maddeci monizm'i örnekleyebilir – fakat Platon onu bir pluralist olarak ele almıştır (Timaeus 39 with Graham 2003b; Graham 2003a). Herakleitos konusunda, onun kendi ifadeleri maddi monizmi problematik hale getirir. Maddi monizme göre, bir çeşit madde, nihai gerçekliktir ve dünyadaki herhangi bir çeşitlilik, yalnızca ondaki niteliksel veya muhtemelen niceliksel değişimden oluşur; çünkü tek bir gerçeklik vardır, örneğin ateş, asla var olmayan ve yok olmayan, ancak yalnızca görünüşleri değişebilen. Bununla birlikte Herakleitos, radikal bir değişikliği savunur:

Ruhlar için ölüm, su olmaktır, su için ölüm, toprak olmaktır, ve topraktan su doğar, sudan ise ruh. (B36)

Burada ruhu, ateş olarak ele alabiliriz gibi görünüyor.) Yaşayanların dünyasındaki doğum ve ölüm dili, tam olarak Yunan metafiziğinde oluş ve yok oluş için kullanılan dildir. Sürmekte olan özdeşliği ortadan kaldıran radikal bir dönüşüm kastedilir (cf. B76, B62). Gerçekten de, Herakleitos yorumcuları her iki tarafa da yönelemezler: Herakleitos hem temel bir akışa (şeylerin başka her şeye dönüşmesi: ateşin suya, suyun toprağa dönüşmesi vb.) hem de monizm'in savunucusu olamaz. O yalnızca bir yanılısamaya ya da bir çeşit sınırlı değişime inanıyor olmalıdır, ya da bir pluralist olmalıdır.

Monist bir ele alıştıraki okuma için başka ileri bir zorluk daha kalır. Onun öne sürülen monizm düşüncesinde ateş nihai gerçekliktir. Yine de ateş (eskilerin kabul ettiği gibi), temel maddelerin en dayanıksız ve varlığı en geçici olanıdır. Bu, ateşin *değişime*, kalıcılıktan daha etkili bir gönderme yapabildiğini olanaklı kılar. Maddi monizmin öne sürülen diğer durumlarında, tartışılabilir olmakla birlikte uzun süreler boyunca istikrarlı ve kalıcı olabilecek temel bir madde türü sunulur; fakat ateş, "ihtiyaç ve tokluk"a (B65) gönderme yapar, devam eden bir tüketim, yalnızca yakıt malzemesini bitirerek yaşayabilen madde. Herakleitos'un bu temel gerçekliği açıklarken kullandığı seçiminin kendisi paradoksal değil mi? En iyimser görüşle, onun ateşe başvurması, teorinin ötesinde, değişim sürecinin değişime uğrayan maddi tözlerden daha gerçek olduğuna dair bir açıklamaya işaret edecek şekilde, maddi monizme dayandırılabilir gibi görülüyor.

4. Kosmoloji

Herakleitos bir kosmologdan daha fazlası olmasına rağmen, bir kosmoloji sunar. Kosmoloji hakkındaki en temel ifadesi B30'da görülür:

Bu evren düzeni [kosmos], hepsinde aynıdır, onu hiçbir tanrı ya da insan oluşturmamıştır, ama her zaman vardı, var ve olacak: sonsuz ateş, belli ölçülerde yanıp ve belli ölçülerde sönerken.

Bu pasajda, günümüze ulaşan herhangi bir Yunanca metinde ilk kez görülen kosmos "düzen, düzene koymak" kelimesini "dünya, evren" gibi bir anlamı ifade etmek için kullanır. Dünyayı ateşle özdeşleştirir, ancak ateşin yanması ve sönmeyi belirtmeye devam eder. Aristoteles (Gökyüzü Üzerine 279b12-17) ve Stoacılar da dahil olmak üzere eski kaynaklar belirli ölçüler içerisinde ateşle yok edilen ve sonra yeniden doğan bir dünya anlayışını Herakleitos'a atfetse de, Hegel'in daha önce fark ettiği gibi, mevcut ifade bu görüşle çelişiyor gibi görünüyor. Eğer dünya her zaman vardı, var ve var olacaksa, o zaman onun parçaları (ateşin ölçüleri) sürekli dönüştürülse de yok olmaz ve varlığına tekrar kavuşmaz.

Herakleitos, temel şeylerin dönüşümlerini şöyle anlatır:

Ateşin dönüşümü: önce denize, denizden yarısı toprak, yarısı yanıcı bir buhar olmak üzere. (B31[a]) <Dünya> deniz gibi sıvılaştırılır ve toprak olmadan önce sahip olduğu orana göre belli bir şekilde ölçüsüne gelir. (B31[b])

Ateş suya ("deniz") dönüşür ve sonra bu miktarın yarısı toprağa, yarısı da "yanıcı ateş"e (prestêr, ateşli, sıcak ve yanıcı rüzgarlı bir fırtına olgusu) dönüşür. Toprağa dönüşen kısım, daha önce sahip olduğu miktarda tekrar suya dönüşür. Burada Herakleitos, maddenin ateşten suya ve toprağa dönüşümünü yasa benzeri bir süreç ile birlikte tasavvur eder; dönüşüm tersine çevrilebilir ve içinde aynı bağıntılı malzemeler miktarı korunur. O halde, maddenin korunumu ya da en azından maddenin toplam miktarı hakkında bir tür denge vardır. Dünyanın sürekli olmasını sağlayan şey, ateşin bir parçası suya dönüştüğünde, eşdeğer bir su parçasının da ateşe dönüşmesidir. Şu anda denizde bulunan su, öncekiyle *aynı* su olmasa bile genel denge durumu korunur. Bu çerçevede, değişen malzeme içeriğine rağmen aynı kalan nehir görüntüsüyle benzeşen şeyler görünmektedir.

Bu tarz bir dünya görüşünde, maddenin karşılıklı dönüşümleri tesadüfi bir özellik değil, doğanın gerçek özüdür. Değişim olmadan dünya var olmazdı. Herakleitos, savaşa ve çatışmaya övgüsünde bunu onaylıyormuş gibi görünüyor:

Savaşın ortak olduğunu, çatışmanın adalet* olduğunu, ve her şeyin çatışmaya ve zorunluluğa göre gerçekleştiğinin farkında olup, bilmeliyiz. (B80)

Savaş (polemos) her şeyin babası ve en üstünüdür; ve o bazılarını Tanrı olarak, bazılarını insan olarak ortaya koyar; bazılarını köle, bazılarını ise özgür kılar. (B53)

* *Adalet kelimesini okurken onu Dike olarak ele almıyoruz. Dike, tam olarak çatışmaların sonucunda ortaya çıkacaktır. Herakleitos, yanan ve sönen ateşin getirdiği bir ölçü ve döngüden bahsedip, bu ölçünün aşılamayacağını söylüyor. Aşıldığı durumlar, bahsedilen düzenin yani logos'un olmadığı ve adikia'nın olduğu durumlar olacaktır. Çünkü adaletin kendisi olan Dike, bu haksızlıkların sürekli akışıyla ve cezalandırılışıyla kendisini sürdürür. Ç.N.*

Temel şeyler de dahil olmak üzere karşıtların çatışan güçleri dünyayı ve onun tüm çeşitliliğini mümkün kılar; bu çatışma olmadan sadece cansız bir tekdüzeliğe sahip olurduk. Herakleitos, önceki pasajda belki de Anaksimandros'u kozmik adaletin, sınırlarını aşan güçlerin birbirlerini cezalandırmasından ibaret olduğu görüşüne sahip olduğundan dolayı eleştiriyor (Anaximander B1). Adalet, bir aşırılığın düzeltilmesi değil, bir karşıtın diğerine hakimiyeti ve ardından hakim olunanın diğerine hakimiyetinin bütün modelidir.

Fakat bununla birlikte, dünyada yol gösterici bir güç bulunur:

Her şeyi yönlendiren, yıldırımdır. (B64)

Ateşli, coşkulu yıldırım, dünyanın yönünün bir sembolüdür. Anaksimandros, evrenin kaptanı, yön vericisi benzetmesini önceden kullanmış olabilir (Kahn 1960: 238). Herakleitos onu şimşeklerin, fırtınaların tanrısı Zeus'un bir özelliği olan yıldırımla özdeşleştirir. Ateşin yarattığı ve sembolize ettiği değişimler dünyaya hükmeder. Evrenin hükmeden gücü Zeus ile özdeşleştirilebilir, ancak doğrudan değil: " Bir var oluş, tek bilge olan, Zeus olarak adlandırılır ve adlandırılmaz" (B32). Ve burada 'Zeus' için kullanılan kelime, 'Yaşam' olarak ifade edilebilir. Miletoslular gibi, Herakleitos da dünyanın egemen gücünü Tanrı ile özdeşleştirir, ancak (ayrıca onlar gibi) onun anlayışı geleneksel değildir.

Herakleitos, meteorolojik ve astronomik fenomenler hakkında bir tür tartışma kazandırdı. Ayın, ayın sonunda ve başında ortadan kaybolmasını ve yeniden belirmesini inceledi (Oxyrhynchus Papyri LIII 3710 ii. 43-47 ve iii. 7-11- Herakleitos'un astronomiye bilimsel bir ilgi duyduğunun en açık kanıtı). Güneşi ve ayı ateş dolu küreler olarak ifade ederek açıkladı. Ay küresi döndükçe evrelere neden oldu. Tutulmalar, kürenin dışbükey tarafının dünyaya bakacak şekilde dönmesinin sonucuydu. Dünyanın kendisi hakkında elimizde herhangi bir açıklama yok, ancak kendisinden öncekiler gibi Herakleitos'un da onu düz olarak gördüğünü varsayabiliriz. Görünen o ki, yerden ve denizden gelen buharlar, kandil gibi yanan gök cisimlerine yakıt sağlıyordu.

Kutsal güç bütün fenomenlerde belirir: Tanrı gecedir gündüzdür, kıştır yazdır, savaştır barıştır, tokluktur açlıktır. Ve o, ateşin etrafa yayılan kokusuna/aromasına göre adlandırıldığı gibi değişim geçirir. (B67) Yine Herakleitos, herkes ona farklı isimler ve nitelikler atfetseler bile, kutsal gücün birliğini vurguluyor gibi görünmektedir. Olan her şey iyidir, fakat insanlar bunu bu şekilde algılamazlar: "Tanrı için her şey adildir, iyidir ve adaletlidir, ama insanlar bazı şeylerin adaletsiz, bazı şeylerin ise adil olduğunu varsayarlar" (B102). Herakleitos, ayrıntılı bir teodise öne sürmek kaygısı gütmeyiz, her şeyi *sonsuz bir bakışla* (sub specie aeternitatis) incelemeye çalışır, burada çatışma (muhtemelen insan çatışması dahil) dünyayı ayakta tutar (B80, yukarıda bahsedildi).

5. Bilgi

Platon, Herakleitos'un duyulur nesnelere akışı düşüncesi ile bilginin imkansız hale getirildiğini düşünüyordu. Yine de Herakleitos, dünyayı doğru bir şekilde ele alıp anlamak sayesinde edinilebilecek bilgiyi veya bilgeliği reddetmez. O tabii ki çoğu kişinin bilgeliğin için kapasite sahibi olmadığına inanıyor; anlayışın, en ünlü önde gelen bilgelerin bile elde edemediği nadir ve değerli olduğunu düşünüyor olsa da (B28[a]) yine de bilgeliğin mümkündür ve onun farkında olabilecek kimseler için Herakleitos'un sözlerinde belirginleşir.

Herakleitos, duyuların gösterdiklerini bir şekilde değerli olarak kabul ediyor gibi görünüyor: "Görüleni, işitileni, deneyimlenenini tercih ederim" (B55) En uygun ve en baskın duyuyu, görmedir: "Gözler, kulaklara göre daha isabetli tanıklardır" (B101a). Yine de bilgiyi, edinilen bilgilerin birikmesi veya bilgeliği bir sözler toplaması/derlemesi olarak görenlere karşı, duyum ve hafızadan çok daha fazlasını talep eder:

"Çok şeyler öğrenmek, anlamayı öğretmez; öyle olsaydı Hesiodos'a, Pythagoras'a veya Ksenophanes ve Hekataios'a öğretirdi. (B40)

Bu ifadede Herakleitos, dini ve dünyevi bilgiyle uğraşan, zamanının önde gelen otoritelerini, yaşayan (son üç) ve ölmüş olan - ele alır ve hepsini kusurlu bulur. Bilgi toplamak için çok fazla çaba harcamış olsalar da anlamı kavrayabilmek adına yeterince uğraşmamışlardır. "Onların [insanların] nasıl bir zekası veya anlayışları var?" diye sorar Herakleitos. "Önde gelen ozanları takip ederler ve kalabalık kitlelere öğretmenleri gibi davranırlar, çoğunluğun alçak, azınlığın asil olduğunu fark etmezler" (B104). Hesiodos'u özellikle eleştirir: Toplum yığınının öğretmeni Hesiodos'tur; bir olan gece ve gündüzü anlamayan kişinin en büyük bilgiye sahip olduğuna inanırlar" (B57). Hesiodos, mitlerinde gündüz ve geceyi ayrı olarak ele alır. Gece ile gündüzün birbirine bağlılığını yakalayamaz ve gerçeği çarpıtır. Herakleitos, Homeros, Pythagoras ve Arkhilokhos'u eksik yönlerinden dolayı eleştirir.

Genel olarak, insanların öğrenmeleri gereken şeyleri öğrenmediklerini düşünür: "Onların çoğu ne karşılaştıkları şeyleri anlarlar; ne de deneyimlerinden öğrenirler, fakat öğrendiklerini zannederler" (B17) Nitekim aldıkları bilgiyi işlemezler: "Anlamadan yalnızca işittiklerinden, sağır gibidirler; *buradayken, yoklar* ifadesi onları anlatacak durumu iyi karşılıyor. (B34) Herakleitos açıklıyor: "Ruhları barbar olanlar için gözler ve kulaklar kötü tanıklardır" (B107). Barbar, Yunan olmayandır; Tıpkı bir yabancı Yunanca sözcükleri anlamalarını, anlamadan duyması gibi, çoğu insan da çevrelerindeki dünyayı anlamadan algılar. Duyu algısı, bilgi için gereklidir, ancak yeterli değildir; duyulardan gelen bilginin anlamını çözme kabiliyeti olmadan, dünya anlaşılabilir.

O halde dünyanın gizlerini öğrenmek için nasıl bir ihtimal var? Herakleitos, insanın bilişsel yetenekleri konusunda tamamen kötümser değildir: "Her insanın kendini tanıma ve yerli yerinde düşünme olanağı, ortaktır." (B116) İhtiyaç duyulan, yalnızca daha fazla duyuyu deneyimi veya daha fazla bilgi değil, dünyanın sunduğu mesajı (logos)'u anlamının gelişmiş bir yoludur. Bu bağlamda onun ilginç ifade metodu anlam kazanmaya başlar. Açıklamalarını bulmaca, bilmece, şeklinde sunar. Bunların birçoğu iki veya daha fazla okumayı destekler ve

gizil içgörüler içerir. Okuyucu bunları anlamak için karmaşıklıklarını kavramalı ve sonra birliğini keşfetmelidir. Herakleitos'u uygun şekilde okumak, filozofun, girişinde ima ettiği gibi (B1) zengin bir bilişsel deneyime sahip olmaktır.

Herakleitos genellikle dünyayı anlayışımızda etkili olabilecek basit somut durumlar veya görüntüler sunar: bir nehir, bir yay, bir yol. Çoğunlukla, genellemeler yapmaz ve sonuçlar çıkarmaz. Bunun yerine, yöntemi tümevarımsal olarak görülebilir: Genel ilkeler öne süren bir örnek sunar. Çoğu filozofun aksine, sol beyne değil sağ beyne yönelik soruşturma yapar. Geleneksel anlamda bir öğretimi ortaya koymaz; okuyucularına anlamaları için materyaller sunar ve kendilerini eğitmelerini sağlar. Dini bir öğretim modeli kabulünden yola çıkarak buna gönderme yapar:

Delphoi'deki kehanetiyle Tanrı, ne gizli tutar ne de açığa vurur, o işaret eder. (B93)

Delphoi kehanetinin bilmece dolu ifadeleri, doğrudan doğruya cevaplar ortaya koymaz, insanları onları yorumlamaya zorlar. Onun gerçekleri özenli okuyucuya bir bilmeden çözümünden kaynaklanan keşifler olarak gelir.

6. Önem

Herakleitos'un sıra dışı yaklaşımının amacı, dünyayı ve kendilerinin dünyanın içindeki yerini doğru kavrayan okurlar yetiştirmektir. "Yerli yerinde düşünmek en üstün erdem ve bilgeliktir: gerçeği konuşmak ve şeylerin doğasının temelinden yola çıkarak hareket etmek" (B112). Bunun gibi bir anlayış, yalnızca doğanın dilini yorumlama yeteneğinden kaynaklanarak sonuç verebilir. Doğru anlayış, kişinin ahenkli/uyumlu bir şekilde hareket etmesine izin verir.

Herakleitos, geleneksel denebilecek bir şekilde ölçülü olmayı ve kendi kendini kontrol etmeyi teşvik eder (B85, B43). Bununla birlikte, ün arayışı yolunda, geleneksel Yunan hedefini de salık verir: "En iyiler, her şeyin üzerinden bir şeyi seçer, ölümlülerdeki sonsuza kadar sürecek ünü; diğerlerinin çoğu sürünün içindeymişçesine tıknırlar" (B29). Savaşta ölmek, daha üstün nitelikli bir ölüm türüdür (B24). Aşırılıkla içenler ruhlarını ıslatırlar ve ona zarar verirler (B117), sağlıklı ve iyi olan ruh kuru olandır (B118). Daha yüksek ölümler daha yüksek ödülleri hak ederler (B25). Yalan söyleyenler, cezalandırılacaktır (B28[b]). "Ölen insanları, gittikleri yerde beklemedikleri veya öngöremedikleri şeyler bekler" (B27). Herakleitos'un sürekli bir varoluşa olan inancı tartışmaya yol açsa da, aktarılan bu görüşlerde mükafat ve cezalandırma barındıran bir sonraki yaşam göstermek eğilimindedir (bkz. Nussbaum 1972). Her durumda, Herakleitos ruhu, insan deneyiminin ahlaki ve bilişsel merkezi olarak görür.

Siyaset teorisinde, iyi olan bir kimsenin, sıradan olan on bin insana bedel olduğunu ileri sürer (B49). Seçkin bir lideri sürgüne yolladıkları için yurttaşlarını eleştiriyor:

Ephesos'un yetişkin yurttaşlarının her biri kendilerini asmalı ve şehri çocuklara bırakmalıdır, çünkü aralarında önde gelen, seçkin bir adam olan Hermodoros'u sürgüne gönderdiler: Aramızda kimse öne çıkmasın, seçkin biri bulunmasın; ya da bulunacaksa, başkalarının yanında dursun, diyerek. (B121)

Açıkça belli ki azınlığa güveniyor ve çoğunluğa itimat etmiyor. İyi yasaları evrensel ilkelerin yansımaları olarak görüyor:

Bir kentin kendi yasalarına sıkıca bağlanması gibi, akla uygun konuşmak için ortak akla bağlı kalıp kendimizi kuvvetlendirmemiz gerekir. Çünkü bütün insan yasaları, tek bir tanrısal yasa ile canlı kalır. Tanrısal olan yasa istediği kadarıyla en üstündür ve herkese yeter. (B114)

Herakleitos'a göre tanrısal yasa, muhtemelen, karşıtlık yoluyla adaleti sağlayan, kosmosu yöneten yasalarla süreklidir (B80).

7. Etki

Herakleitos'un öğrencileri olup olmadığı bilinmese de, yazılarının çok eski zamanlardan beri etkili olduğu görülmektedir. Parmenides'i karşıt bir felsefe geliştirmeye kışkırtmış olabilirse de (Patin 1899; Graham 2002), görüşlerinde, genel olarak kabul edilenden çok daha fazla ortak nokta bulunur (Nehamas 2002). Empedokles, Herakleitos'un ele aldığı içeriklere başvurmuş gibi görünmektedir ve bazı Hippokrates incelemeleri Herakleitos dilini taklit etmiş ve Herakleitos'un içeriklerinin uygulamalarını sunmuştur. Demokritos, Herakleitos'un etik beyanlarının birçoğunu kendi etiğinde tekrarlamıştır. Erken dönemlerden itibaren Herakleitos, evrensel durağanlığın temsilcisi Parmenides'e karşı, evrensel akışın temsilcisi olarak görüldü. Kratylos, Herakleitos'un felsefesini, Platon'un Herakleitos'u duyduğu yer olan Atina'ya getirdi. Platon, Parmenides'in teorisini duyular üstü dünya için kullandığı gibi, Herakleitos'un teorisini (Kratylos tarafından yorumlandığı şekliyle) duyulur dünya için bir model olarak kullanmıştır. Belirtildiği gibi, hem Platon hem de Aristoteles, Herakleitos'u çelişmezlik yasasını ihlal eden ve temel akışa dayanan tutarsız bir bilgi teorisi öne sürdüğü sonucuna ulaşarak gördüler. Yine de Aristoteles ona, ateşi nihai bir ilke olarak ortaya koyan tutarlı bir maddeci monist gözüyle bakmıştır. Stoacılar, dünyanın periyodik olarak ateşle yok edilmesini ve ardından dünyanın yenilenmesini savunduğunu anlayarak; Herakleitos'un fiziğini kendileri için ilham kaynağı olarak kullanmışlardır; Cleanthes özellikle Herakleitos hakkında yorumlamalar yaptı. Aenesidemus, Herakleitos'u bir tür proto-skeptik olarak yorumladı (bkz. Polito 2004).

Herakleitos, Platon'dan beri bir akış filozofu olarak görülmüştür. Ephesoslu filozofu yorumlamanın zorluğu her zaman, onun dile getirdiği paradoksal sözlerinde tutarlı bir teori bulmak olmuştur. Hegel'den bu yana, paradigmatic bir süreç filozofu olarak görülmüştür - bazı gerekçelerle belki de.

8. Ek

Kuzey Yunanistan'da bir mezarda bulunan ve yakın zamanda yayınlanan Derveni Papirüsü, Orfik bir şiir üzerine yapılan yorumu içeriyor. Yorumcu, şiirle bağlantılı olarak Herakleitos'un bazı bölümlerini tartışır - B3 + B94'ü (herakleitos'un kitabına bu şekilde katılmış olabilir), (Bakınız Betegh 2004). Oxyrhynchus Papyri (vol. 53, no. 3710) da

Herakleitos'un kameri ayın günlerini belirlemekle ve dolayısıyla bilimsel sorularla ilgilendiğini gösterir (Burkert 1993).

Bilim insanları (scholars), son zamanlardaki çalışmalarda, Herakleitos'un ahlak ve politik teorisine (Fattal 2011, Sider 2013, Robitzsch 2018), logos ve rasyonalite sorularına (Hülsz 2013, Long 2013), ruhun maddi karakterine (Betegh 2007) ve temel değişim teorisine (Neels 2018) özel bir ilgi ve itina göstermişlerdir.

Çoğunlukla Herakleitos'a adanmış bir cilt ile birlikte zengin bir metin seçkisi içeren, Presokratikler üzerine önemli bir yeni baskı vardır. (Laks and Most 2016). Ayrıca Herakleitos hakkında, eldeki kaynakların geleneksel bir yorumunu savunan önemli bir yeni çalışma daha bulunmaktadır (Finkelberg 2017).

Editions

- Bollack, J. and H. Wismann, 1972, *Héraclite ou la séparation*, Paris: Les Édition de Minuit.
- Conche, M., 1998, *Héraclite: Fragments*, 4th ed., Paris: Presses Universitaires de France.
- Diels, Hermann, and Walther Kranz, 1951, *Die Fragmente der Vorsokratiker (The Fragments of the Pre-Socratics)*, 6th edition, Weidmann: Zürich.
- Kahn, C. H., 1979, *The Art and Thought of Heraclitus*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Laks, André and Glenn W. Most, 2016, *Early Greek Philosophy*, vol. 3, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Marcovich, Miroslav, 1967, *Heraclitus*, Mérida, Venezuela: University of the Andes Press; 2nd ed., Sankt Augustin: Academia Verlag, 2001.
- Mouraviev, Serge, 1999–2011, *Heraclitea*, 11 vols., Sankt Augustin: Academia Verlag.
- Robinson, T. M., 1987, *Heraclitus*, Toronto: University of Toronto Press.

Studies

- Barnes, J., 1982, *The Presocratic Philosophers*, revised ed., London: Routledge & Kegan Paul.
- Betegh, G., 2004, *The Derveni Papyrus: Cosmology, Theology and Interpretation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- —, 2007, "On the Physical Aspect of Heraclitus' Psychology," *Phronesis*, 52: 3–32.
- Burkert, W., 1993, "Heraclitus and the Moon: The New Fragment P.Oxy, 3710," *Illinois Classical Studies*, 18: 49–55.
- Dilcher, R., 1995, *Studies in Heraclitus*, Hildesheim: Georg Olms.
- Fattal, M., 2011, *Parole et actes chez Héraclite*, Paris: L'Harmattan.
- Finkelberg, Aryeh, 2017, *Heraclitus and Thales' Conceptual Scheme: A Historical Study*, Leiden: Brill.
- Graham, D. W., 2002, "Heraclitus and Parmenides," in *Presocratic Philosophy: Essays in Honour of Alexander Mourelatos*, V. Caston and D. W. Graham (eds.), 27–44, Aldershot: Ashgate.
- —, 2003a, "A New Look at Anaximenes," *History of Philosophy Quarterly*, 20: 1–20.
- —, 2003b, "A Testimony of Anaximenes in Plato," *Classical Quarterly*, 53: 327–37.
- —, 2006, *Explaining the Cosmos: The Ionian Tradition of Scientific Philosophy*, Princeton: Princeton University Press.
- —, 2008, "Heraclitus: Flux, Order, and Knowledge," in *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*, P. Curd and D. W. Graham (eds.), 169–188, New York: Oxford University Press.
- Hülsz Piccone, Enrique (ed.), 2009, *Nuevos ensayos sobre Heráclito: Actas del segundo Symposium Heracliteum*, Mexico City: UNAM, 2009.
- —, 2013, "Heraclitus on Logos: Language, Rationality and the Real," in *Sider and Obbink 2013*, 281–301.
- Hussey, E., 1982, "Epistemology and Meaning in Heraclitus," in *Language and Logos*, M. Schofield and M. Nussbaum (eds.), 33–59, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kahn, C. H., 1960, *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, New York: Columbia University Press; reprint Indianapolis: Hackett, 1994.
- —, 1964, "A New Look at Heraclitus," *American Philosophical Quarterly* 1: 189–203.
- Kirk, G. S., 1954, *Heraclitus: The Cosmic Fragments*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Long, A. A., 2013, "Heraclitus on Measure and the Explicit Emergence of Rationality," in *Sider and Obbink 2013*, 201–223.
- Mansfeld, Jaap, 1990, *Studies in the Historiography of Greek Philosophy*, Assen: Van Gorcum.
- Neels, Richard, 2018, "Elements and Opposites in Heraclitus," *Apeiron*, 51: 427–452.

- Nehamas, A., 2002, "Parmenidean Being/ Heraclitean Fire," in *Presocratic Philosophy: Essays in Honour of Alexander Mourelatos*, V. Caston and D. W. Graham (eds.), 45–64, Aldershot: Ashgate.
- Nussbaum, M. C. 1972, "Psyche in Heraclitus," *Phronesis*, 17: 1–16; 153–70.
- Patin, A., 1899, *Parmenides im Kampfe gegen Heraklit*, Leipzig: B. G. Teubner.
- Polito, R., 2004, *The Sceptical Road: Aenesidemus' Appropriation of Heraclitus*, Leiden: Brill.
- Reinhardt, K., 1916, *Parmenides und die Geschichte der griechischen Philosophie*, Bonn: Friedrich Cohen.
- Robitzsch, Jan Maximilian, 2018, "Heraclitus' Political Thought," *Apeiron*, 51: 405–426.
- Sider, D., 2013, "Heraclitus' Ethics," in *Sider and Obbink 2013*, 321–344.
- Sider, D. and D. Obbink (eds.), 2013, *Doctrine and Doxography: Studies on Heraclitus and Pythagoras*, Berlin: De Gruyter.
- Tarán, L., 1999, "Heraclitus: The River Fragments and Their Implications," *Elenchos*, 20: 9–52.
- Vlastos, G., 1955. "On Heraclitus," *American Journal of Philology*, 76: 337–378.